

دانشگاه پیام نور

مرکز دلیجان

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان :

بررسی حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین المللی

استاد راهنما :

دکتر عباس حکیمی

استاد مشاور :

دکتر مسعود خدیمی

نگارنده :

عرفان گراوند

نیمسال اول 1399

تاریخ
شماره
پیوست

صور جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

آقای عرفان گراوند

دانشجوی رشته : الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

به شماره دانشجویی ۹۷۰۰۸۶۴۱

تحت عنوان: بررسی حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین الملل

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ ۱۴۰۰/۰۴/۲۳ ساعت در محل

مرکز/واحد دلیجان برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر ارزیابی گردید.

نمره دفاع بر مبنای ۱۸	نمره دستاورد پژوهشی *	نمره نهایی
به عدد ۱۵/۵۰	-	۱۵/۵۰ ✓
به حروف پانزده و پنجاه صدم	-	پانزده و پنجاه صدم
	درجه ارزشیابی	قابل قبول

هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه دانشگاهی	محل خدمت	امضا
استاد راهنما	عباس حکیمی	استادیار	پیام نور مرکز ساوه	
استاد مشاور	مسعود خدیمی	استادیار	پیام نور مرکز فراهان	
استاد داور	حمیدرضا صالحی	استادیار	پیام نور مرکز محلات	
نماینده تحصیلات تکمیلی	مرتضی صابری	مسوول تحصیلات تکمیلی	پیام نور مرکز دلیجان	

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه ها و دستورالعمل های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج محاسبه و در تاریخ ۱۳۹۹/۰۴/۲۳ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز و واحد

* نمره دستاورد پژوهشی برابر دستورالعمل مربوط در مهلت مقرر پس از دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهشی محاسبه و نمره نهایی اعلام می گردد.

دلیجان - خیابان دانشگاه

صندوق پستی ۶۲ - ۳۷۹۱۸

تلفن ۰۸۶۶۴۲۲۸۳۰ (۱۲ خط)

دورنگار ۰۸۶۶۴۲۲۳۶۱۲

سایت مرکز

www.DelijanPnu.ac.ir

تعهدنامه ، اصالت رساله /پایان نامه

اینجانب عرفان گراوند دانش آموخته مقطع دکتری /کارشناسی ارشد ناپیوسته تخصصی در رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ رساله /پایان نامه خود تحت عنوان بررسی حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین المللی با کسب نمره ۱۸،۵۰ دفاع نموده ام، بدینوسیله متعهد میشوم.

(۱) این رساله /پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردیکه از دستاورهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آنرا در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

(۲) این رساله /پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر (در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و از این پایان نامه /رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: عرفان گراوند

تاریخ امضاء

۱۴۰۰/۰۹/۲۲

سیاسگزاری

سیاس پروردگار بزرگ را که توفیق انجام این پژوهش را به اینجانب عطا فرمود.

تشکر خالصانه خود را تقدیم می نمایم به استاد دکتر عباس حکیمی و استاد دکتر مسعود خدیمی که در تدوین و تکمیل مطالعه حاضر نقش برجسته ای داشته اند.

با تشکر از دکترگراوند که این جانب را در تهیه این پروژه یاری نمودند از خداوند متعال پیروزی و موفقیت روز افزون ایشان را خواستاریم

تقدیم به:

تقدیم با بوسه بر دستان پدر دلسوز و مهربانم که زحماتش با
هیچ واژای قابل قدردانی نیست

تقدیم به

مقدس ترین واژه‌ها در لغت نامه دلم، مادر مهربانم که زندگیم
را مدیون مهر و عطوفت آن می دانم.

تقدیم به همسرم

به پاس قدر دانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی
سرشار از سلامت، امنیت، آرامش و آسایش برای من فراهم
آورده است.

و به خوشه های طلایی زندگی ام فرزندانم

چکیده

امروزه به دلیل بحران‌های اقتصادی و اجتماعی ناشی از آن، مهاجرت و پناهندگی گسترش بی‌سابقه‌ای یافته است و در یک دهه اخیر، تبدیل به یک بحران شده است. لذا با توجه به اهمیت این مسئله، بررسی احکام پناهندگی در فقه و حقوق بین‌الملل ضروری است لذا من موضوع بررسی حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین‌الملل را مطرح کردم. این پژوهش با هدف بررسی حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین‌المللی انجام شد. در این پژوهش، با استفاده از روش کتابخانه‌ای و توصیفی به بررسی حقوق و تکالیف پناهندگان نسبت به کشور پذیرنده در فقه و حقوق ایران و حقوق بین‌الملل پرداخته شد. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که دولت جمهوری اسلامی ایران می‌تواند به کسانی که پناهندگی سیاسی بخواهند پناه دهد، مگر اینکه بر طبق قوانین ایران خائن و تبه‌کار شناخته شوند. دولت ایران هیچ پناهنده‌ای را اخراج نمی‌کند مگر به دلیل حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی. بر اساس قوانین بین‌الملل، پناهندگان از حقوقی شامل برخورداری از تمام حقوق و آزادی‌ها، حق زندگی و امنیت شخصی، منع هرگونه شکنجه و رفتار خلافت شئون بشری، برابری همه افراد بشر در برابر قانون، حق عبور و مرور و انتخاب آزادانه محل اقامت، داشتن حق کار و حرفه، حق بهره‌مندی از آموزش و پرورش تا مرتبه عالی آن می‌باشد که در قوانین جمهوری اسلامی هم این قوانین رعایت می‌شود و باهم تشابه دارند. اما در فقه عنوانی به نام «پناهندگی» وجود ندارد و به جای آن از مواردی شامل امان، زنه‌ار و معاهد استفاده شده است. فقه به حقوق پناهندگان با عنوان یکی از اطراف عقد امان توجه داشته است. و نو آوری این پژوهش در تطبیق همزمان مسئله پناهندگی در حقوق بین‌الملل و حقوق ایران و از منظر فقه و اسلام می‌باشد که تکمیل‌کننده مطالعات در این راستا می‌باشد. حقوق بین‌الملل نیز در جهت حمایت هرچه بیشتر پناهندگان برآمده است با این حال، پناهندگان در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل از حمایت‌های لازم در کشور پذیرنده از جمله حمایت‌های سیاسی برخوردار نمی‌باشند. فرق این پایان‌نامه با پایان‌نامه‌های دیگر این است که این پایان‌نامه هر سه موضوع را با هم مقایسه کرده است و هدف از این پایان‌نامه تبیین وضعیت حقوقی خاص پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین‌الملل می‌باشد

کلمات کلیدی: پناهندگی، عقد امان، فقه و حقوق ایران، اسناد بین‌المللی.

خ	چکیده
1	مقدمه
2	1-1 بیان مسئله
3	2-1 اهمیت و ضرورت تحقیق
3	3-1 کاربردهای تحقیق
3	4-1 پیشینه تحقیق
5	5-1 اهداف تحقیق
5	1-5-1 اهداف اصلی
5	2-5-1 اهداف فرعی
6	6-1 سوالات تحقیق
6	1-7 فرضیه های تحقیق
7	1-8 نوآوری تحقیق
7	1-9 روش تحقیق و گردآوری داده ها
8	فصل اول
9	کلیات
9	مبحث اول: مفهوم پناهندگی
10	گفتار اول: پناهندگی در کنوانسیون ۱۹۵۱
11	گفتار دوم: عناصر مفهوم پناهندگی در کنوانسیون ۱۹۵۱
11	بند اول: ترس موجه
12	بند دوم: تعقیب و آزار دائم
13	بند سوم: فقدان حمایت دولت متبوع
14	مبحث دوم: پیشینه تاریخی پناهندگی
14	گفتار اول: پناهندگی در یونان و رم باستان
15	گفتار دوم: پناهندگی در ایران باستان
15	گفتار سوم: پناهندگی در عصر حاضر
15	بند اول: سیر پناهندگی و پناهنجویی در دوران قبل از جامعه ملل
16	بند دوم: سیر پناهندگی و پناهنجویی در دوران جامعه ملل
18	بند سوم: سیر پناهندگی و پناهنجویی در دوران سازمان ملل متحد
22	فصل دوم

23	پناهندگی در فقه و حقوق اسلامی.....
24	مبحث اول: ماهیت پناهندگی در فقه اسلامی.....
26	مبحث دوم: انواع پناهندگی.....
26	گفتار اول: پناهندگی از لحاظ هدف و منظور متقاضی.....
26	بند اول: پناهندگی سیاسی.....
27	بند دوم: پناهندگی اقتصادی.....
27	بند سوم: پناهندگی نظامی.....
27	بند چهارم: پناهندگی زیست محیطی.....
27	گفتار دوم : پناهندگی و امان از لحاظ شخصیت امان دهنده.....
27	بند اول: امان رسمی.....
27	بند دوم: امان غیررسمی.....
28	گفتار سوم: امان از لحاظ موضوعیت.....
28	بند اول: عام.....
28	بند دوم: امان خاص.....
28	گفتار چهارم: پناهندگی از جنبه کمیت و تعداد پناهندگان.....
28	بند اول: امان مخصوص.....
28	بند دوم: امان عمومی.....
28	مبحث سوم: پناهندگی و مشروعیت آن در اسلام.....
28	گفتار اول: کرامت انسانی.....
29	گفتار دوم: تعامل بشر دوستانه و عادلانه.....
32	گفتار سوم: حمایت از ستمدیدگان و مستضعفین.....
32	گفتار چهارم: تأکید بر هر رفتار شایسته و خدایسندانه.....
33	مبحث چهارم: حقوق مستامن (پناهنده) و مومن (پناه دهنده) در اسلام.....
33	گفتار اول: حقوق مستامن (پناهنده) در اسلام.....
33	بند اول: تامین اجتماعی.....
34	بند دوم: امنیت اجتماعی.....
34	بند سوم: امنیت قضایی.....
35	بند چهارم: کسب دانش.....
35	بند پنجم: حق داشتن شغل.....
35	بند ششم: آزادی مذهب.....
36	بند هفتم: حق مالکیت.....

36	بند هشتم: حق تردد و عبور و مرور
36	گفتار دوم: حقوق مؤمن(دهنده پناه) در اسلام
39	فصل سوم
40	بررسی پناهندگی در حقوق موضوعه ایران
41	مبحث اول: علل پناهندگی در حقوق ایران
41	مبحث دوم: منابع پناهندگی در حقوق ایران
41	گفتار اول: اصل ۱۵۵ قانون اساسی
41	گفتار دوم: آیین نامه پناهندگانمورخ ۱۳۴۲/۰۹/۲۵
42	گفتار سوم: قانون کنوانسیون مربوط به پناهندگان و پروتکل آن
42	بند اول: تعریف اصطلاح "پناهنده":
44	بند دوم: حقوق پناهنده
48	گفتار چهارم: قانون راجع به ورود و اقامت اتباع بیگانه به ایران
50	گفتار پنجم: آیین نامه زناشویی بانوان ایرانی با اتباع بیگانه مصوب ۱۳۴۵
52	فصل چهارم
53	بررسی پناهندگی در حقوق بین الملل
53	مبحث اول: وضعیت حقوقی پناهندگان در مجموعه مقررات بین المللی و تحولات آن
53	گفتار اول: کنوانسیون 1951 ژنو
53	گفتار دوم: اعلامیه پناهندگی سرزمینی (1967)
55	گفتار سوم: پروتکل 1967 در مورد وضعیت پناهندگان
56	گفتار چهارم: تجزیه و تحلیل پروتکل 1967
57	گفتار پنجم: مجموعه مقررات بین المللی منطقه ای
58	گفتار ششم: تلاش برای یک کنوانسیون پناهندگی جدید
62	گفتار هفتم: قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد
64	گفتار هشتم: طرح اقدامات پیشگیرانه در مجمع عمومی
67	مبحث دوم: حداقل حقوق پناهندگان در حقوق بین الملل
67	گفتار اول: اعلامیه جهانی حقوق بشر
68	گفتار دوم: کنوانسیون ۱۹۵۱ م. ژنو
70	مبحث سوم: وظایف پناهندگان نسبت به دولت میزبان
71	مبحث چهارم: تعهدات کشورها در قبال پناهندگی
71	مبحث پنجم: موضع کشورها در قبال پناهندگی
74	مبحث ششم: اعطای پناهندگی و شرایط ورود غیر قانونی و اخراج پناهندگان

گفتار اول: ورود غیرقانونی و اخراج پناهندگان	74
گفتار دوم: نحوه اعطای پناهندگی و صدور سند مسافرتی	76
مبحث هفتم: جمهوری اسلامی ایران و پناهندگی	77
گفتار اول: آیین‌نامه پناهندگان در ایران	77
گفتار دوم: جمهوری اسلامی ایران و حق شرط بر قانون پناهندگی	77
نتیجه گیری	79
منابع	
81	
چکیده انگلیسی	84

مقدمه

1-1 بیان مسئله

در طول تاریخ همواره در اثر جنگ‌ها، اشغال، خشونت و دیگر اشکال آزار انسان، انسان متأثر از این موارد، سعی در ترک خانه، کاشانه و کشور خود داشته و در تلاش برای رساندن خود به مناطق امن می‌باشد. معضل پناهندگی مساله‌ای رایج در روابط سیاسی و اجتماعی ملل است و در تمام اعصار وجود داشته است. قرن حاضر به دلیل جنگ و آشوب‌های منطقه‌ای، به اوج خود رسیده است. لذا، پناهندگی، قطع نظر از چگونگی و کیفیت آن مورد قبول تامل ملل جهان در تمام دوران بوده است و پناهندگی در حقوق بین‌الملل مورد نکوهش و یا تقبیح قرار نگرفته است.

زمانی که انسان‌ها نتوانستند بر خطرات موجود در محیط اولیه زندگی خود غلبه کنند، یکی از گزینه‌هایی که پیش‌رو داشتند فرار از خطرات بود. با به وجود آمدن مرزهای بین‌المللی، گریختن از دولت متبوع به علت ترس و ورود به دولت دیگر، صورت جدیدی به خود گرفت و اختیار پذیرفتن یا رد کردن ایشان منحصر به تصمیم دولت پذیرنده شد.

مصائب و مشکلات فراونی که این افراد با آن مواجه بوده‌اند، باعث گردید تا از همان زمان تأسیس جامعه‌ی ملل و با تلاش برخی نهادهای بشردوستانه، موضوع حمایت بین‌المللی از افراد پناهنده و پناهجو در دستور کار جامعه‌ی بین‌المللی و نهادهای مرتبط با این قضیه از جمله، جامعه‌ی ملل قرار گیرد. نتیجه‌ی این اقدامات، منجر به تصویب "کنوانسیون ژنو 1951 در مورد وضعیت پناهندگان" و تأسیس نهاد "کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان" برای حمایت بین‌المللی از افراد مذکور گردید.

تحولات پس از تدوین سند فوق در جهان، باعث پیدایش گروه‌های جدیدی از افراد آواره شد که علی‌رغم نیاز شدید به برخورداری از کمک‌ها و حمایت بین‌المللی، به دلیل محدودیت‌هایی که در کنوانسیون 1951 و اساسنامه‌ی کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان، وجود داشت نمی‌توانستند مشمول ترتیبات این اسناد قرار گیرند. این موضوع باعث گردید تا مجمع عمومی سازمان ملل متحد، با صدور قطعنامه‌های مختلف، دامنه‌ی اختیارات کمیساریای عالی را برای حمایت از این افراد و گروه‌های جدید گسترش دهد و با تهیه‌ی پروتکلی در سال 1967، برخی محدودیت‌های کنوانسیون 1951 را رفع نماید.

اصل پناهندگی در فقه اسلامی نیز مورد قبول است که فقها از آن به عنوان "استجاره و امان" یاد می‌کنند. برخورد اسلام با مساله پناهندگی اساساً شباهتی با برخورد کشورهای غیر اسلامی ندارد و قواعد خاص خود را دارا می‌باشد. به عنوان مثال پس از پیمان امان، حکومت اسلامی حق نقض پیمان را ندارد در حالی که در سایر کشورهای غیر اسلامی تا زمانی که پناهندگان مطابق منافع کشور میزبان هستند، پناهندگی به رسمیت شناخته شده و پس از آن در هر زمان امکان نقض پناهندگی و یا کشتن پناهنده وجود داشته است. در این پژوهش سعی شده است علاوه بر احکام و حقوق پناهنده در فقه اسلامی با نگاهی تطبیقی به احکام و حقوق وی در حقوق بین‌الملل نیز پرداخته شده است.

2-1 اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه به دلیل جنگ‌های خانمان سوز و بحران‌های اقتصادی و اجتماعی ناشی از آن، مهاجرت و پناهندگی گسترش بی‌سابقه‌ای یافته است و در یک دهه اخیر، تبدیل به یک بحران شده است. پناهندگان می‌بایست با حقوق و تکالیف خود در کشور میزبان، آشنا باشند، از سویی بررسی تطبیقی پناهندگی در فقه اسلامی که دارای سابقه طولانی می‌باشد می‌تواند در راستای غنای قواعد حقوقی بین‌الملل در خصوص موضوع، ایفای نقش نماید. لذا، بررسی احکام پناهندگی در فقه و حقوق بین‌الملل ضروری است.

1-3 کاربردهای تحقیق

- **پناهندگان:** در جهت آشنایی با حقوق و تکالیف بین‌المللی خود.
- **سازمان ملل متحد:** در جهت وضع قطعنامه‌های حمایت کننده از پناهندگان با توجه به قواعد و قوانین پناهندگی در اسلام،
- **مقنن ایرانی:** در جهت به روز نمودن قوانین مربوط به پناهندگی با توجه به قواعد و قوانین حقوق بین‌الملل.

1-4 پیشینه تحقیق

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در زمینه پژوهش حاضر، آنچه در ذیل بدان پرداخته شده شرح و نقد آن دست از آثاری است که به عنوان پیشینه این اثر قابل بررسی هستند:

1-عبادی، 1385، در اثر خود با عنوان "حقوق پناهندگان، نگاهی به مسائل حقوقی پناهندگان در ایران"، به بررسی حقوق پناهندگان با توجه به قوانین موضوعه ایران پرداخته است. در پژوهش فوق، تمام قوانین مربوطه و نه شیوه اجرا، تا زمان نگارش مورد بررسی قرار گرفته است.

2-کشیری و بابا نسب، 1389، در پژوهشی با عنوان "مفهوم پناهندگی از دیدگاه اسلام" بیان نمودند: "بررسی مسائل حقوقی در یافتن راه‌های جدید و بهره‌گیری از دیدگاه و تجربیات متقابل نظام‌های مختلف حقوقی ارزش انکار ناپذیر دارد. از جمله مسائلی که فقه کهن اسلامی و شیعی نسبت به آن سخن رانده و از کنار آن نگذشته است، حقوق بیگانگان در کشور پذیرنده است و از آن جمله بیگانگانی که ممکن است مورد ظلم و ستم قرار گرفته از حقوق انسانی محروم بمانند، پناهندگان هستند چرا که این خیل عظیم انسانی از حمایت سیاسی دولت متبوع خود بی‌بهره و در دولت پذیرنده نیز بیگانه‌اند. در این پژوهش به بررسی مفهوم پناهندگی مفهوم پناهنده در حقوق بین‌الملل، مفهوم پناهندگی در اسلام، انواع پناهندگی در فقه عناصر اساسی آن و ادله‌ی مشروعیت پناهندگی در نظام اسلامی پرداخته شده است. مقاله به روش مطالعه‌ی کتابخانه‌ای با استفاده از منابع موجود، به تجزیه و تحلیل موضوعات مطرح شده می‌پردازد"

3-موسی‌زاده و کهریزی، 1393، در پژوهشی با عنوان "بررسی و تحلیل حقوق پناهندگی در نظام داخلی و حقوق بین‌الملل" و به این نتیجه رسیده‌اند که از آغاز پیدایش جامعه انسانی، تمدن‌های بزرگ و در رأس آن‌ها ادیان الهی، به‌ویژه دین اسلام، برای حمایت از کسانی که امان می‌خواهند تدابیری اندیشیده‌اند. این تدابیر در عصر حاضر، مفهوم حقوقی (پناهندگی) همراه با سازوکارهای اجرایی پیدا کرده‌اند، به‌نحوی که هم در عرصه داخلی و هم در سطح بین‌المللی بخش مهمی از موازین حقوقی را به خود اختصاص داده‌اند. با وجود پیدایش و نضج حقوق بین‌الملل و قواعد، قانون‌ها، نهادها و سازمان‌های مرتبط با آن، همچنان تعارض منافع و اختلاف‌های عقیدتی و سیاسی و میل به سیادت و قدرت طلبی در روابط ملت‌ها و گروه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و مذهبی حاکم است که این امر به شکل‌گیری جنگ‌ها و بی‌خانمانی‌های داخلی و بین‌المللی و در نهایت شکل‌گیری گروه‌های بزرگ پناهندگان، آوارگان و بی‌خانمان‌ها منجر شده است. پس با پیدایش این گروه‌ها، تعریف پناهنده و تعیین صلاحیت سازمان‌های ذی‌ربطی که قصد حمایت از این افراد را دارند، ضرورت پیدا کرده است. در این زمینه کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان سازمان ملل متحد مصوب ۱۹۵۱، سنگ بنای حقوق پناهندگی است که تعریف می‌کند پناهنده چه کسی است و حقوق افراد پناهنده و مسئولیت کشورهای عضو را نسبت به پناهجویان مشخص می‌کند. براساس این کنوانسیون آیین اعطای

پناهندگی، موارد پایان پناهندگی و مستثنیات آن مشخص شده است. بر این اساس تمامی افراد حق پناهندگی ندارند؛ برای مثال جنایتکاران جنگی یا افراد ناقص حقوق بشر از این حق محروم‌اند.

4-مهرور، مرضیه، 1396، در اثر خود به نام "احکام پناهندگی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق بین الملل"، به بررسی پناهندگی مسلمانان به کشورهای غیر اسلامی پرداخته است. نتایج تحقیق حاکی از آن است پناهندگی مسلمانان به کشورهای غیراسلامی تا آن‌جا که سبب مورد استثمار قرار نگرفتن مسلمانان نشود، مباح است و همچنین پیشنهاداتی جهت کاستن از تقاضای پناهندگی مسلمانان به سایر کشورها ارایه گردیده است.

این در حالی است که نگارنده با تکیه بر حقوق و تکالیف پناهندگان، به بررسی این موضوع در فقه اسلامی، حقوق ایران و حقوق بین‌الملل پرداخته و علاوه بر این، در این راستا، مبانی پناهندگی و وضعیت‌های حقوقی خاص آن را در هریک از سه نظام فقهی، ایران و حقوق بین‌الملل پرداخته است.

5-کیهانلو، فاطمه؛ عبدالمی، محسن، 1390، در کتاب خود به نام "حقوق پناهندگی" به موضوع وضع حقوقی و قوانین پناهندگی و پناهندگان پرداخته است. از این‌رو نخست، چهار عنصر از عناصر پناهندگی؛ یعنی ترس موجه؛ آزار؛ فقدان حمایت و ترس موجه از آزار بررسی شده است. نگارنده سپس با برشمردن دلایل پنج‌گانه ترس موجه از آزار؛ یعنی نژاد؛ ملیت؛ داشتن عقاید سیاسی و عضویت در گروه اجتماعی خاص، هر یک از آن‌ها را جداگانه شرح داده و در ادامه رویه قضایی این پدیده را بررسی کرده است. در این مقاله از روش دیالکتیک تطبیقی قضایی بهره گرفته و رویه قضایی کشورهای پناهنده‌پذیر همچون انگلستان؛ استرالیا؛ نیوزلند؛ اتریش؛ هلند و فرانسه را مورد توجه قرار داده است.

5-1 اهداف تحقیق

1-5-1 اهداف اصلی

تبیین حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی حقوق ایران و حقوق بین‌الملل.

2-5-1 اهداف فرعی

تبیین مشابهِت‌های حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی، حقوق ایران و حقوق بین‌الملل.

تبیین مفارقت‌های حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی، حقوق ایران و حقوق بین‌الملل.

تبیین مبانی پناهندگی در فقه اسلامی، ایران و حقوق بین‌الملل.

تبیین وضعیت حقوقی خاص پناهندگان در ایران و حقوق بین‌الملل.

6-1 سوالات تحقیق

سوال اصلی:

حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین‌الملل چه تشابه و چه تفاوتی باهم دارند؟ حقوق عمده و حداقل استاندارد رفتار ذکر شده در منابع مختلف برای پناهندگان ملحوظ شده است و از تفاوت‌های آن‌ها بعضی از موارد جزیی پیش‌بینی شده در کنوانسیون 1951، به این صورت جزئی در منابع شیعی لحاظ نشده است.

سوالات فرعی:

حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی چیست؟ فقها، پناهندگی را عقد دانسته و آیه شریفه استجارة در آیه ۶ سوره توبه که این آیه مهمترین مستند مشروعیت عقد امان است که در فقه اسلامی به تفصیل مطرح شده است را دلیل بر جواز ذکر کرده‌اند و هیچ اشاره‌ای به تکلیف بودن پذیرش درخواست پناهنده ندارند.

تکالیف پناهندگان در حقوق بین‌الملل چیست؟ اصل پذیرش پناهنده، حقی برای پناهنده و تکلیفی برای کشور مورد درخواست است. هر حقی ملازم با یک سلسله تکالیف و وظایف است. همچنان که پناهنده حقوقی نسبت به دولت پذیرنده دارد، مکلف است مقررات و قوانینی را که در خصوص پناهندگان وضع می‌شود، رعایت کند.

حقوق و تکالیف پناهندگان در حقوق موضوعه ایران چیست؟

1. برخورداری از تمام حقوق و آزادی‌ها.
2. حق زندگی و امنیت شخصی.
3. برابری همه افراد بشر در برابر قانون.
4. حق عبور و مرور و انتخاب آزادانه محل اقامت.
5. داشتن حق کار و حرفه، از جمله حقوق پناهندگان در حقوق ایران است.

1-7 فرضیه‌های تحقیق

1. مواردی مانند رعایت عقد امان، احترام به مقدسات، عدم تهاجر به منکرات از وظایف پناهنده و تامین امنیت وی و مصون ماندن از هرگونه تعرض از حقوق وی در فقه اسلامی می‌باشد.
2. حفظ قوانین و مقررات ایران و احترام به اخلاق حسنه از تکالیف پناهندگان در ایران و حق اقامت، حق مراجعه به محاکم ایرانی و حق آموزش از حقوق پناهندگان در ایران می‌باشد.
3. کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو تعریف جامعی از پناهندگی داده است. مواردی مانند رعایت اصل حاکمیت کشور میزبان و رعایت قوانین و مقررات از وظایف پناهنده و مواردی مانند آزادی اشتغال، عدم تبعیض، آزادی در انجام مناسک دینی از حقوق پناهنده در حقوق بین‌الملل می‌باشد.

1-8 نوآوری تحقیق

تحقق حاضر، در خصوص شناسایی حقوق و تکالیف پناهندگان در قواعد نظام بین‌الملل، همچنین شناسایی مشکلات و موانع پناهندگان دارای نوآوری می‌باشد. شایان ذکر است تحقیق حاضر، با اقتباس از حقوق بین‌الملل در خصوص به روز نمودن قوانین ایران در خصوص موضوع و با اقتباس از فقه و رنفت اسلامی در خصوص حمایت همه جانبه از پناهندگان که در راستای جنگ‌های خانمان سوز نیاز به چنین حمایتی دارند، در جهت کارا نمودن قواعد بین‌الملل به نفع پناهندگان، دارای نوآوری می‌باشد.

9-1 روش تحقیق و گردآوری داده‌ها

تحقیق حاضر توصیفی-تحلیلی می‌باشد و با استفاده از روش کتابخانه‌ای و ابزار فیش‌برداری به جمع‌آوری اطلاعات در خصوص موضوع پرداخته شده است.

فصل اول

کلیات

از آنجا که قبل از پرداختن به هر موضوعی، نخست تعریف واژگان و مفاهیم آن ضروری است، در این فصل نیز ابتدا به بررسی مفاهیم پناهندگی پرداخته می‌شود، لذا، مفهوم پناهندگی، عناصر و پیشینه آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

مبحث اول: مفهوم پناهندگی

واژه پناهنده واژه‌ای تخصصی به مفهوم شخصی فراری است که سعی دارد از شرایط فردی یا اجتماعی غیرقابل تحمل خود بگریزد. مقصد او شخص نیست و به سوی آزادی و ایمنی پناه می‌برد. اساسنامه کمیساریای عالی در امور پناهندگان (UNHCR) بندهای ۶ و ۷ اساسنامه به تعریف واژه پناهنده پرداخته است. مطابق این تعریف هر شخصی که به دلیل نژاد، مذهب، ملیت یا عقیده سیاسی خود و به دلیل ترس موجه از تعقیب خارج از کشور اصلی خود و یا اگر بدون تابعیت است خارج از محل عادی سکونت خود به سر می‌برد و به دلیل همین ترس مایل به استفاده از حمایت دولت کشور خود نبوده و یا اگر فاقد تابعیت است بدین دلایل نمی‌تواند به محل سکونت عادی خود بازگردد، اطلاق می‌شود.

چه اشخاصی می‌توانند پناهنده شوند:

1. مجرمینی که در دادگاه صالحه با قضاوت عادلانه، با داشتن وکیل مدافع محکوم شده‌اند و حال به خاطر فرار از زندان، کشورشان را ترک می‌کنند پناهنده محسوب نمی‌شوند، اما فعالان سیاسی که به خاطر مسائل سیاسی یا غیرسیاسی مجرم شناخته شده و تحت پیگرد قانونی هستند چه بی‌گناه و چه گناهکار می‌توانند تقاضای پناهندگی کنند و پناهنده محسوب می‌شوند.
2. زنان به خاطر فعالیت‌های سیاسی و مسائل مذهبی و نژادی و وابستگی‌های قومی ممکن است مورد پیگرد قرار بگیرند. (UNHCR) معتقد است کسی که مورد تبعیض یا رفتار غیرانسانی قرار گرفت حق پناهندگی دارد. در سال ۱۹۸۴ اعضای پارلمان اروپا به این نتیجه رسیدند زنانی که به خاطر پذیرفتن قوانین اجتماعی مورد حمله و رفتار غیرانسانی قرار می‌گیرند جزء گروه‌های خاص اجتماعی محسوب می‌شوند و حق پناهندگی دارند. آمریکا، کانادا، سوئیس، هلند و آلمان از این قوانین پیروی می‌کنند. طبق قوانین فرانسه کانادا و آمریکا، هتک حرمت نوعی آزار است و خانی که به خاطر ترس از هتک حرمت فرار کرده حق پناهندگی خواهد داشت.
3. تخطی از مقررات عمومی کشور و نادیده انگاشتن قوانین عمومی که مستوجب مجازات حبس یا مجازات دیگری باشد را نمی‌توان به عنوان عاملی برای کسب پناهندگی تلقی کرد. به عنوان مثال صادرکنندگان چک بی محل نمی‌توانند تقاضای پناهندگی کنند.
4. افرادی که در جنایات جنگی و وحشی‌گری‌های عمومی نظیر کشتار دسته جمعی شرکت داشتند، حق تقاضای پناهندگی را ندارند.
5. هر کشور حق دارد در زمان جنگ تابعین خود را به سربازی فرا بخواند. ولی تابعین باید حق اعتراضی داشته باشند. در مواقعی که حق اعتراض نیست و اختلافات به مرور حدود بین‌المللی را به وحشت می‌اندازند، فراریانی که از پیگرد قانونی می‌ترسند نظیر فعالان سیاسی حق پناهندگی دارند. البته این قاعده در مورد زمان جنگ ویتنام مصداق داشته است. برخی از حقوق‌دانان و فقها امان و پناهندگی را به

صورت زیرتعریف نموده‌اند: دادن تأمین جانی و مالی به دشمن به طور موقت یا مطلق یا دائم به موجب پیمان مخصوص.

علامه حلی پناهندگی را این‌گونه تعریف نموده است: عقد امان، متارکه با کفار به منظور پذیرفتن درخواست آن‌ها مبنی بر مهلت دادن است (علامه حلی، ۱۴۱۰: ۳۱۷)

با توجه به موارد مذکور، می‌خواهیم تعریف تقریباً کاملی را از تعاریف گذشته ارائه دهیم. پناهندگی به عنوان یک حق، وضعیتی است که به موجب آن فرد مجبور می‌شود که به کشوری پناهنده گردد. این وضعیت به تعبیر اعلامیه حقوق بشر اسلامی در ماده ۱۲ به گونه‌ای است که فرد در صورت تحت ظلم قرار گرفتن و یا به واسطه ترس از جان و مال و خانواده (آنهم به دلایلی که به خاطر جرم طبق موازین شرع نباشد) مستحق پناهندگی می‌شود. در این صورت، باید به وی پناه داد.

از آنجا که، تعریف پناهنده و پدیده پناهندگی به تنهایی و بدون تحلیل محتوایی و تعیین دایره شمول مصادیق آن دارای فایده عملی چندانی نمی‌باشد. از این رو در این مبحث به ارائه دقیق مفهوم پناهنده در کنوانسیون ۱۹۵۱ خواهیم پرداخت و به شرح و تفصیل موارد مذکور در ماده اول کنوانسیون خواهیم بود.

گفتار اول: پناهندگی در کنوانسیون ۱۹۵۱

کنوانسیون ۱۹۵۱ مهمترین سند بین‌المللی در زمینه پناهندگان است، چرا که تاکنون بهترین سندی است که تعریفی مفصل از پناهندگی ارائه نموده است. مانند هر سند دیگری در حقوق بین‌الملل، برای اجرای یک کنوانسیون یا معاهده بین‌المللی، دولت‌های عضو اولین مفسر آن برای اجرا هستند. با اینحال، با توجه به رویه دولت‌ها و آرای دادگاه‌های بین‌المللی باید به تفسیر مفاد ماده اول کنوانسیون مربوط به حقوق پناهندگان پرداخته شود و عناصر اساسی مفهوم پناهنده مستخرج گردد.

با توجه به کنوانسیون فوق‌الذکر، اصطلاح پناهنده به صورت خلاصه، این‌گونه بیان می‌شود: "پناهنده به شخصی اطلاق می‌شود که به علت ترس موجه از اینکه به علل مربوط به نژاد، مذهب، ملیت، عضویت در بعضی گروه-های اجتماعی یا داشتن عقاید سیاسی تحت تعقیب، شکنجه و مورد اذیت و آزار قرار گیرد، در خارج از کشور محل سکونت عادی خود به سر می‌برد و نمی‌تواند و یا به علت ترس مذکور نمی‌خواهد خود را تحت حمایت آن کشور قرار دهد یا در صورتیکه فاقد تابعیت است و پس از چنین حوادثی در خارج از کشور محل سکونت دائمی خود به سر می‌برده، نمی‌تواند و یا نمی‌خواهد به آن کشور بازگردد.

باتوجه به ساختار این ماده می‌توان عناصری را برای توصیف مفهوم پناهندگی به شرح ذیل، برشمرد.

گفتار دوم: عناصر مفهوم پناهندگی در کنوانسیون ۱۹۵۱

بند اول: ترس موجه

با توجه به تعریف، ترس موجه اولین مفهومی است که مشاهده می‌شود، ولی هیچ‌گونه توضیح بیشتری در مورد این واژه داده نشده است. اضافه شدن وصف "موجه" به واژه "ترس" نیز باید مورد بررسی واقع شود، می‌توان این‌گونه گفت که بیان واژه موجه به این دلیل است که ترس‌های واهی و یا ترس‌های دور از واقعیت را از شمول آن خارج کنند و همچنین این موضوع را که ترس باید دو جنبه ذهنی و عینی داشته باشد، به ذهن متبادر می‌کند.

در مقابل وزارت مهاجرت و امور نژادی، دادگاه اتریش مفهوم ترس را به دو جنبه ذهنی و عینی تقسیم کرد و اعلام داشت که ترس زمانی موجه خواهد بود که هر دو عنصر ذهنی و عینی وجود داشته باشند. از لحاظ جنبه ذهنی فرد باید ترس از این موضوع داشته باشد که در صورت بازگشت به کشورش مورد آزار، شکنجه و یا